

**Регіоналізація в європейському
економічному просторі**

Олена БУЛАТОВА,
Юрій ЧЕНТУКОВ,
Ілля ЧЕНТУКОВ

**ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
ТА ГЛОБАЛЬНІ РЕГІОНИ**

Резюме

Досліджено зміни просторової структури світового господарства, яка має складну та різномірну ієрархію. Визначено, що глобальними ознаками процесів регіоналізації стають мультиакторність і складноструктурованість, виділено посилення ролі регіональної конкурентоспроможності в контексті глобальних трансформацій. Обґрунтовано об'єктивність процесу глобальної регіоналізації, що характеризує процеси розвитку світового господарства, основними системними елементами якого стають глобальні регіони. Наголошено, що розвиток глобальної регіоналізації знаходить своє втілення в якійсь новій структурі світового простору. Запропоновано методичний інструментарій комплексної оцінки розвитку процесів регіональної інтеграції з урахуванням різних аспектів (торговельна інтеграція, виробнича інтеграція, інтеграція ринків), що забезпечує проведення компаративного аналізу розвитку глобальних регіонів або окремих інтеграційних об'єднань за рівнем розвитку інтеграційних процесів на основі запропонованого узагальнюючого індексу.

© Олена Булатова, Юрій Чентуков, Ілля Чентуков, 2018.

Булатова Олена, докт. екон. наук, професор, Маріупольський державний університет.
Чентуков Юрій, докт. екон. наук, професор, Маріупольський державний університет.
Чентуков Ілля, канд. екон. наук, Маріупольський державний університет.

Ключові слова

Регіон, глобальний регіон, регіоналізація, глобальна регіоналізація, новий регіоналізм.

Класифікація за JEL: F02.

Концептуальні засади регіоналізації світової економіки

Розвиток потужних міжнародних регіонів, що виникають у світовому господарстві на інтеграційній основі, дає змогу визначити глобальні ознаки процесів регіоналізації. З іншого боку, самі регіони безпосередньо впливають на глобальний розвиток, змінюючи просторову структуру світового господарства, її акторів тощо. Формування регіональних просторів в умовах глобалізації перебуває також під впливом того, що економічні інтереси суб'єктів господарювання вже не обов'язково мають відповідати існуючому адміністративно-територіальному розподілу, що, відповідно, формує особливі передумови для розвитку регіоналізму, який ґрунтується на спільності інтересів територіальних суб'єктів.

Під впливом сучасних тенденцій розвитку світового господарства відбувся перехід від старого регіоналізму (із домінуванням внутрішньоорієнтованої протекціоністської складової регіонального розвитку) до нового регіоналізму (який характеризується не тільки лібералізацією торговельних відносин, а й появою інших більш глибоких форм інтеграційної взаємодії).

За сучасних умов статична концепція регіонів вже не відповідає мінливим умовам світогосподарського розвитку і розвивається у напрямі від територіального (географічного, фізичного) визначення регіону до функціонального (інституційного, інтеграційного), що зумовлено дією двох взаємопов'язаних процесів: по-перше, процесами внутрішньорегіональних змін та, по-друге, процесами безпосередньо формування регіону, які визначають його зовнішні межі.

Територіальний фактор виступає важливим елементом конкуренції, але в умовах активного розвитку мережевої економіки, інформаційно-комунікаційних технологій його вплив на формування конкурентних переваг нівелюється. На це звертали увагу у своїх наукових розробках різні дослідники (М. Енрайт [2], Ч. Карлссон [7], Дж. Пелкманс [8], М. Портер [9]). З точки зору нової економічної географії (П. Кругман, Е. Венайблз, М. Фудтжита) [3], порівняльні переваги у просторовому розвитку забезпечує не тільки територіальний фактор (розташування, розміщення ресурсів тощо), який із розвитком інфраструктури зменшується за своїм впливом. Важливу роль у формуванні порівняльних переваг забезпечують фактори, які пов'язані з діяльністю суспільства (агломераційний ефект, людський капітал, інститути тощо) і які стають вирішальними у процесах модернізації економіки. Базовими факторами сучасного просторового розвитку виступають такі:

- просторова концентрація населення та розвиток міських агломерацій (density);
- економічна відстань, що визначається не тільки віддаленістю від ринків, а й рівнем розвитку інфраструктури, низький рівень якої збільшує трансакційні витрати (distance);
- інституційні бар'єри загалом, що зменшують мобільність товарів, факторів виробництв, обмежують доступ до суспільних благ, які розвивають людський капітал (division) [10].

Сучасна просторова структура світової економіки має складну і різнорівневу ієрархію. Основними таксономічними рівнями виступають внутрішньо-державний, державний та наднаціональний, які охоплюють відповідні рівні регіонів (локальний, мікро-, мезо-, макро-, мега-, метарівень). Оскільки регіони, які визначаються цими рівнями, різняться за масштабами і рівнями соціально-економічного рівня, всі форми взаємодії будуть розрізнятися, мати визначену інституційну основу та, відповідно, по-різному відчувати вплив глобалізації, а з іншого боку – безпосередньо впливати на розвиток глобальної інтеграції. На посилення ролі регіонів у сучасних міжнародних відносинах звертають увагу А. Скотт і М. Сторпер [11; 12], які визначають, що регіони стають самостійними акторами. Відповідно, характер та розмір локальних перетворень визначатимуть майбутній розвиток, як зазначає Ф. Черу [1].

Метою наукової роботи є розвиток сучасного методичного інструментарію вимірювання інтеграційних процесів.

Глобальна регіоналізація як об'єктивний процес

В умовах подальшого розвитку глобальної інтеграції процеси регіоналізації набувають нових якісних ознак, які пов'язані із формуванням глобальних регіонів у світовому господарстві, що ґрунтується на спільності інтересів відповідних суб'єктів міжнародних економічних відносин. Глобальними ознаками процесів регіоналізації у системі сучасного світового господарства стають: мультиакторність глобальної регіоналізації; складноструктурова мережа взаємодії, що розвивається на різних регіональних рівнях і охоплює держави, суспільство, бізнес; посилення ролі регіональної конкурентоспроможності в контексті глобальних трансформацій.

Глобальна регіоналізація – об'єктивний процес, що характеризує процеси розвитку світового господарства, які ґрунтуються на поширенні та поглибленні діалектично взаємопов'язаних інтеграційних процесів на глобальному і регіональному рівнях, основними системними елементами якого стають глобальні регіони, розвиток котрих відбувається на функціональній (інституційній) основі. Розвиток глобальної регіоналізації знаходить своє втілення в якісно новій структурі світового простору.

В умовах розвитку мережевої економіки формування регіонів більш не пов'язується з конкретною територією, над якою створюються нові форми просторової організації. Спільність інтересів відповідних суб'єктів міжнародних економічних відносин, їх мультиакторність та складноструктурована мережа взаємодії на різних регіональних рівнях сприяли появі глобальних регіонів.

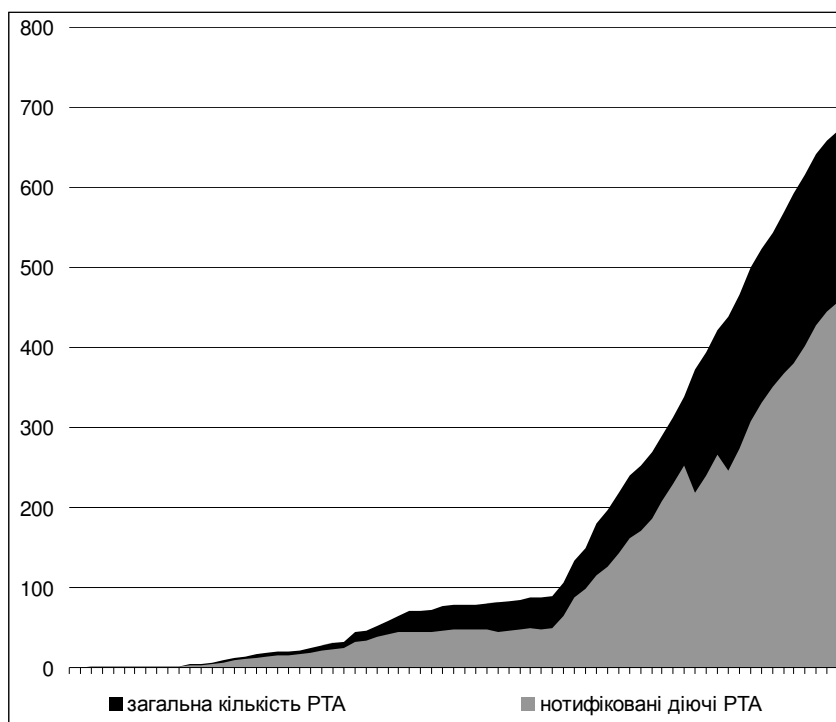
Максимально використовуючи переваги глобального ринку через утвердження нових організаційних форм регіональної інтеграції, новий регіоналізм сприяє більш глибокій інтеграції і допомагає трансформувати глобальну систему, в якій не тільки відбувається адаптація національних політик, а й зменшується вплив урядового втручання [5]. У деяких інтеграційних ініціативах здійснюється поєднання елементів як старого, так і нового регіоналізму. Так званий гібридний регіоналізм використовується для посилення співпраці, розробки більш гнучкого механізму розвитку та не обов'язково має бути інституціоналізованим [4]. Крім того, відбувається зростання кількості регіональних торговельних угод, що укладаються між віддаленими країнами, розвиток співробітництва яких ґрунтується на принципах стратегічного партнерства, що не обов'язково пов'язане з фактором географічної близькості й спільності кордонів.

Кількість укладання регіональних інтеграційних угод у світі постійно зростає (рис. 1). І якщо перша хвиля розвитку регіональних інтеграційних іні-

ціатив (1950–1960 рр.) передусім була пов'язана з розвитком континентальної інтеграції, що охопила європейські країни, то друга хвиля (1980–1999 рр.) охопила всі інші регіони світу, які активно стали укладати інтеграційні угоди, з котрих майже 60% мали міжрегіональний характер [13, с. 51–54]. Рекордну кількість регіональних торговельних угод, які діють сьогодні, було укладено з початку XXI ст. – 208 угод, що становить 72% від загальної кількості діючих на сьогодні угод. Особливу активність у цьому процесі виявили країни, що розвиваються, які не тільки активізували укладання угод типу Південь-Південь, а й розширили коло своїх країн-інтегрантів серед розвинутих країн (угоди типу Південь-Північ). За станом на середину 2018 р. загальна кількість нотифікованих регіональних торговельних угод, яких нотифіковано СОТ, становила 673, у тому числі діючих – 459 [6].

Рисунок 1

**Динаміка укладання регіональних торговельних угод
(кумулятивний результат)**

Серед причин такого стрімкого зростання регіональних інтеграційних ініціатив слід виділити такі. На тлі поступового уповільнення розвитку багатостороннього механізму регулювання торговельно-економічних відносин країни стали активніше застосовувати механізм лібералізації в рамках відповідних регіональних угод, який став важливою складовою національних торговельних політик. Через неможливість врегулювати деякі питання відповідними нормами СОТ (оскільки вони знаходяться поза межами правил СОТ) країни стали застосовувати регіональні угоди, які не тільки містили питання взаємної торгівлі, а й за змістом стали більш складними і комплексними та охоплювали питання руху капіталу, малого бізнесу, інтелектуальної власності, конкурентної політики, регулювання екологічних норм і трудових відносин. Швидка динаміка розвитку інтеграційних ініціатив фактично є підтвердженням практичної реалізації глобалізаційних спрямувань національних урядів у реалізації відповідних політик, які забезпечують не тільки отримання вільного доступу на ринок, а й посилення конкурентоспроможності країн. Крім того, слід враховувати ті зміни, які пов'язані з ускладненням глобальних ланцюгів. У прагненні забезпечити більш ефективні способи виробництва своєї продукції багатонаціональні компанії здійснюють фрагментацію традиційних вертикально інтегрованих моделей виробництва на окремі етапи або функції, що посилює фрагментацію світового виробництва, впливає на зміни у торговельній політиці, стратегії інтеграційного розвитку країн тощо.

Методичний інструментарій комплексної оцінки розвитку процесів регіональної інтеграції

Ключовим питанням методології дослідження інтеграційних процесів є формування системи індикаторів регіональної економічної інтеграції, що всебічно та комплексно відображають характер і специфіку розвитку цих процесів. Методичний інструментарій комплексної оцінки розвитку процесів регіональної інтеграції має передбачати: побудову узагальнюючого індексу розвитку процесів регіональної інтеграції, який складається із системи одиничних індикаторів розвитку інтеграційних процесів; проведення компаративного аналізу розвитку глобальних регіонів або окремих інтеграційних об'єднань за рівнем розвитку інтеграційних процесів на основі запропонованого узагальнюючого індексу; проведення факторного аналізу, що дає змогу визначити, які саме індикатори чи групи індикаторів визначають загальний рівень розвитку інтеграційних процесів за регіонами або окремими інтеграційними об'єднаннями; побудову економіко-математичних моделей залежності рівня соціально-економічного розвитку глобальних регіонів від рівня розвитку інтеграційних процесів.

На основі проведеного аналізу існуючих індикаторів, що відображують різні аспекти розвитку й інтенсивності процесів інтеграції, а саме регіонального (глобальні регіони) та інституційного (інтеграційні об'єднання), пропонується використання узагальнюючого індексу інтеграції (aggregated integration index – All), що формується за рахунок агрегування трьох складових субіндексів:

- індексу торговельної інтеграції;
- індексу виробничої інтеграції;
- індексу інтеграції ринків.

Застосування узагальнюючого індексу інтеграції дає змогу не тільки отримати комплексну оцінку рівня розвитку процесів інтеграції в межах певного регіонального інтеграційного об'єднання, а й провести компаративний аналіз їх розвитку в рамках глобальних регіонів світу. Структуру узагальнюючого індексу інтеграції показано у табл. 1.

Таблиця 1

Структура узагальнюючого індексу інтеграції

Узагальнюючий індекс інтеграції (All)		
Індекс торговельної інтеграції (TII)	Індекс виробничої інтеграції (PII)	Індекс інтеграції ринків (MII)
Обсяги внутрішньорегіональної торгівлі (оборот) на душу населення, дол. США	Обсяги інвестицій на душу населення, дол. США	ВВП інтеграційного об'єднання на душу населення, дол. США
Частка внутрішньорегіональної торгівлі, %	Частка інтеграційного об'єднання у світових обсягах інвестицій, %	Частка інтеграційного об'єднання у світовому ВВП, %
Частка інтеграційного об'єднання у світовій торгівлі, %	Індекс відкритості фінансової системи	Частка населення інтеграційного об'єднання в населенні світу, %
Індекс інтенсивності внутрішньорегіональної торгівлі	Частка ІКТ внутрішньорегіонального експорту, %	Індекс концентрації
Показник схильності до внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі		Індекс диверсифікації
		Індекс компліментарності

Поданий інтегральний показник формується за рахунок агрегування трьох складових субіндексів, а саме індексу торговельної інтеграції, виробничої інтеграції та інтеграції ринків. Агрегування здійснювалось на основі застосування середньої геометричної:

$$AII = \sqrt[3]{TII \times PII \times MII}, \quad (1.1)$$

де AII – узагальнюючий індекс інтеграції;

TII – індекс торговельної інтеграції;

PII – індекс виробничої інтеграції;

MII – індекс інтеграції ринків.

Кожен зі складових субіндексів узагальнюючого індексу інтеграції формується за рахунок поєднання одиничних індикаторів, що відображають різні аспекти розвитку інтеграційних процесів. Особливістю включених індикаторів є те, що вони представлені відносними величинами (інтенсивності, структури, індексами), а отже, при оцінюванні враховують розмір і соціально-економічний потенціал розвитку об'єктів, що підлягають порівняльному багатовимірному оцінюванню (глобальні регіони, інтеграційні об'єднання).

Аналогічно до загального узагальнюючого індексу інтеграції складові субіндекси розраховуються на основі середньгеометричного агрегування одиничних показників (1.2–1.4).

$$TII = \sqrt[3]{IT_{PCj} \times d_{ITj} \times d_{Xj} \times ITII_j \times MTII_j}. \quad (1.2)$$

$$PII = \sqrt[4]{FDI_{PCj} \times d_{FDIj} \times IFI_j \times d_{XICTj}}. \quad (1.3)$$

$$MII = \sqrt[4]{GDP_{PCj} \times d_{GDPj} \times d_{Nj} \times CI \times DI \times TCI}. \quad (1.4)$$

З точки зору методології розрахунку, слід зазначити, що у (1.2)–(1.4) використовуються не вихідні значення показників, а їх стандартизовані оцінки. Стандартизація параметрів є одним з прийомів надання різномірним показникам порівнювального вигляду з подальшим їх включенням до багатовимірних (інтегральних) показників. У рамках дослідження був застосований один з найбільш поширених способів стандартизації, що передбачає порівняння значень кожного з одиничних параметрів, які досліджуються, з його максимальним та мінімальним значеннями за вибіркою об'єктів. При цьому стандартизовані оцінки індикаторів розраховуються за формулами для показників-стимуляторів (1.5) і показників-дестимуляторів (1.6):

$$P_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}. \quad (1.5)$$

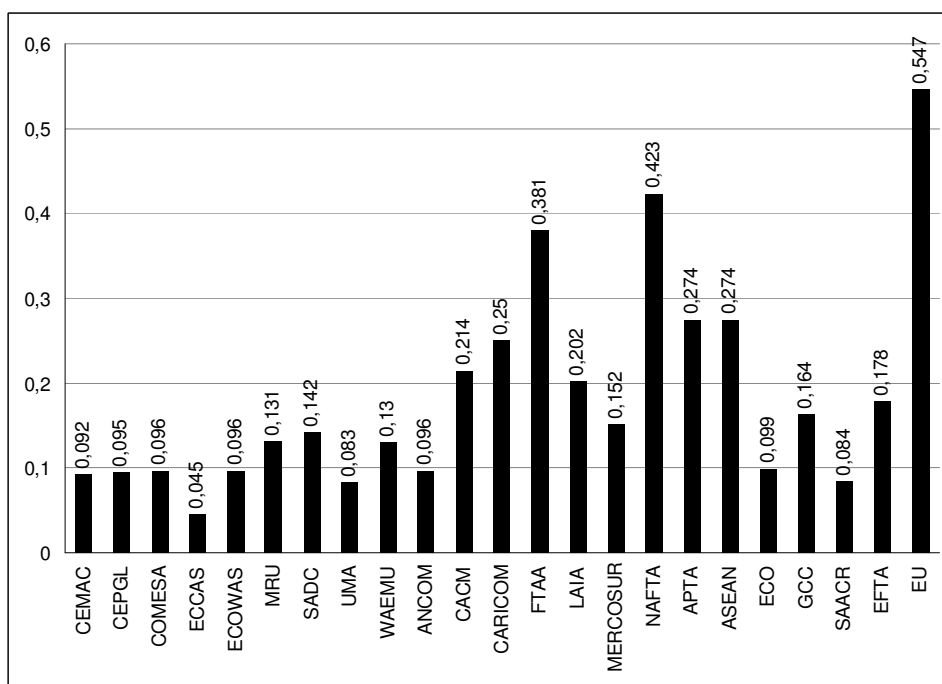

$$P_{ij} = \frac{X_{\max} - X_{ij}}{X_{\max} - X_{\min}}. \quad (1.6)$$

Апробація запропонованого інструментарію комплексної оцінки рівня розвитку інтеграційних процесів дала змогу провести розрахунок інтегральних показників у рамках регіонального підходу за глобальними регіонами світу та в розрізі основних інтеграційних об'єднань і визначити рейтинг угруповань за рівнем розвитку інтеграційних процесів. Отримані результати свідчать, що найбільш високим рівнем розвитку інтеграційної співпраці характеризуються EU (узагальнюючий індекс інтеграції дорівнює 0,547), NAFTA, FTAA, ASEAN та APTA (рис. 2). Серед інтеграційних об'єднань африканського регіону найбільш розвиненими з точки зору щільності інтеграційної співпраці є SADC, MRU і WAEMU.

Рисунок 2

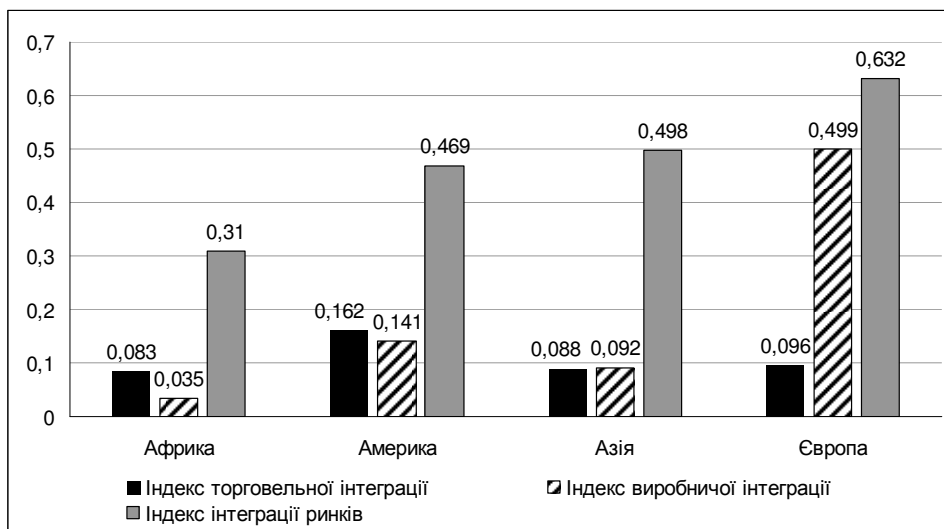
Узагальнюючий індекс інтеграції

Найвищий рівень щільності торговельної співпраці мають EU (0,524), CARICOM (0,378), WAEMU (0,289), FTAA (0,287), NAFTA (0,267), рівень розвитку виробничої інтеграції – EFTA (0,563), EU (0,443), NAFTA (0,389), FTAA (0,345), ASEAN (0,288), ступінь інтеграції ринків – NAFTA (0,732), ASEAN (0,726), EU (0,704), EFTA (0,567) та FTAA (0,558). Розрахунок зведених індексів у динаміці за період 1995–2013 рр. дав змогу виявити певні закономірності зміни інтенсивності розвитку процесів інтеграції в межах угруповань глобальних регіонів світу, на основі чого побудовано регіональні рейтинги за рівнем й інтенсивністю розвитку інтеграційних процесів (рис. 3).

Рисунок 3

Рейтинг регіонів світу за рівнем розвитку інтеграційних процесів

З точки зору регіонального підходу найбільшою інтенсивністю та щільністю інтеграційної співпраці характеризується європейський регіон (узагальнюючий індекс інтеграції, який становить 0,312, на 41% вищий за аналогічний показник в американському регіоні (0,221), майже в 2 рази – за показник узагальнюючого індексу інтеграції в азієському регіоні (0,159), у 3,3 разу – за показник в африканському регіоні (0,096). Найвищим рівнем торговельної інтеграції характеризується американський регіон (на 69% вищий за європейський, майже в 2 рази – за азієський). Найвищий рівень виробничої інтеграції

виявлено в європейському регіоні, що перевищує відповідні оцінки в американському регіоні у 3,5 разу, в азійському – в 5,4 разу. Для всіх регіонів найбільш щільний зв'язок з варіацією узагальнюючого індексу інтеграції має динаміка індексу виробничої інтеграції.

Висновки

Розрахунок узагальнюючих показників розвитку інтеграційних процесів дає змогу: отримати комплексну оцінку рівня інтеграційної взаємодії з урахуванням різних аспектів (торговельна інтеграція, виробнича інтеграція, інтеграція ринків); проводити компаративний аналіз розвитку інтеграційних процесів у межах глобальних регіонів та інтеграційних об'єднань; визначати закономірності розвитку глобальних регіонів в умовах посилення інтеграційних процесів і проводити оцінку впливу процесів інтеграції на зміни, що відбуваються у глобальному середовищі.

Запропонований методичний інструментарій комплексної оцінки розвитку процесів регіональної інтеграції передбачає:

- побудову узагальнюючого індексу розвитку процесів регіональної інтеграції;
- проведення компаративного аналізу розвитку глобальних регіонів або окремих інтеграційних об'єднань за рівнем розвитку інтеграційних процесів на основі запропонованого узагальнюючого індексу;
- проведення факторного аналізу, який дає змогу встановити, які саме індикатори визначають загальний рівень розвитку інтеграційних процесів за регіонами або окремими інтеграційними об'єднаннями;
- побудову економіко-математичних моделей залежності рівня соціально-економічного розвитку глобальних регіонів від рівня розвитку інтеграційних процесів.

Процес глобальної регіоналізації створює інституційну та політичну основу для глибокої інтеграції ринків і усунення торговельних бар'єрів, а інтеграційні механізми стають важливим доповненням до лібералізації в рамках багатосторонньої торговельної системи. Регіоналізацію слід зарахувати до процесів, що мають емпіричний характер, дослідження яких потребує міждисциплінарного підходу, що дасть змогу отримати нові результати досліджень регіоналізації з точки зору розвитку регіональної диверсифікації й конкурентоспроможності в контексті глобальних трансформацій, що відбуваються у світовому господарстві.

Інтеграційні процеси, набуваючи глобальних масштабів, охоплюють країни всіх регіонів світу незалежно від рівня соціально-економічного розвитку і ступеня участі в системі міжнародного поділу праці. Найбільші ефекти від поглиблення інтеграційної взаємодії отримують розвинені країни, об'єднання за їх участю визначають вектори сучасного світового економічного розвитку, зберігають монопольні позиції на ринку наукомістких та інноваційних товарів і послуг. Країни, що розвиваються, за рахунок залучення до процесів глобальної інтеграції вирішують питання посилення власних конкурентних позицій у системі світогосподарських зв'язків, прискорення темпів економічного зростання, підвищення рівня добробуту та доходів населення, оптимізації структури виробництва й експорту, забезпечуючи зростання і зміцнення власних позицій у системі світового господарства.

Список використаної літератури

1. Cheru F. Transforming our common future: the local dimensions of global reform / F. Cheru // *Review of International Political Economy*. – 2000. – Vol. 7, № 2. – P. 353–368.
2. Enright M. The geographical Scope of competitive Advantage / M. Enright // *Stuck in the Region* / ed. by E. Dirven, J. Groenewegen, S. van Hoff. – Utrecht, 1993. – P. 87–102.
3. Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / M. Fujita, P. R. Krugman, A. J. Venables. – Cambridge MA : MIT Press, 1999. – 640 p.
4. Grimmel A. The Belt and Road Initiative: A Hybrid Model of Regionalism [Electronic resource] / Andreas Grimmel, Yuan Li // *Working Papers on East Asian Studies*. – 2018. – № 122. – June. – 22 p. – URL : https://www.uni-due.de/imperia/md/content/in-east/about/publications_green_series/paper122-2018.pdf.
5. Hettne B. Globalism and New Regionalism / Hettne Björn, Inotai András, Sunkel Osvaldo. – New York : Macmillan, 1999. – 308 p.
6. <http://rtais.wto.org/>. – Regional Trade Agreements Information System. WTO [Official website].
7. Karlsson C. Handbook of research on cluster theory / C. Karlsson. – Edward Elgar Publishing, 2008. – 316 p.
8. Pelkmans J. European integration: methods and economic analysis / J. Pelkmans. – Pearson Education, 2006. – 480 p.
9. Porter M. Clusters and the new economics of competition / M. Porter // *Harvard Business Review*. – 1998. – Vol. 76, iss. 6. – P. 77–90.

-
10. Reshaping economic geography. World development report (2009). – Washington : The World Bank, DC, 2009. – 383 p.
  11. Scott A. J. Regions, globalization, development / Allen J. Scott, Michael Storper // *Regional Studies*. – 2003. – Vol. 37, № 6–7. – P. 579–593.
  12. Storper M. Globalization, Localization and Trade / M. Storper // *The Oxford Handbook of Economic Geography* / ed. by Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman, Meric S. Gertler. – Oxford (U. K.) : Oxford University Press, 2000. – P. 146.
  13. World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence [Electronic resource]. – Geneva : WTO Publications, 2011. – 251 p. // World Trade Organization [Official website]. – URL : www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf.

Стаття надійшла до редакції 6 серпня 2018 р.